

které vlastně představují – z hlediska celého dramatu – několika postavami vytvářený monolog; tento fakt se opírá o to, že postavy a jejich postoje (a tedy i řeč) nejsou vlastně v dramatu vždy soběstačné a „svěprávné“, někdy dokonce plní jen funkci pouhého zprostředkovatele „myšlenky“ (dianoia)²⁵⁾ nebo řeči. Dále: monologické zaměření se opírá o předpoklad jednotného subjektu výpovědi, který se uplatňuje a projevuje v celistvosti kontextu výpovědi a významovém sjednocení. Každá replika je ve větší či menší míře také projevem hlasu autora, hlasu, který je výpovědí, promluvou *pro* někomu (kdo je relativně abstraktní a nerozlišený) a *ne k* někomu konkrétnímu, v jasně vymezené situaci, jak je tomu v bezprostřední dialogické akci.²⁶⁾

Analýza dramatu se nesoustřeďuje jen na vztahy dialogu a monologu, ale též na monologičnost a dialogičnost (či monologické a dialogické zaměření). Jde vlastně také o analýzu *postoje* k řeči, která přesahuje sféru jazyka (vždyť forma se často může se zaměřením rozcházet).²⁷⁾

Problém vztahu monologičnosti a dialogičnosti se projevuje také v rozdílnosti časové orientace ve vyprávění a v konkrétní a bezprostřední jazykové interakci. Vyprávění je v této spjato s minulostí a jazykovými prostředky vyjádření této minulosti, kdežto dialog zdůrazňuje přítomnost. V dramatických textech jsou hledány různé způsoby propojení obou momentů (dobře si to uvědomujeme při násilném včlenění nových informací o minulosti do živého dialogu). V některých moderních dramatech se setkáváme se snahou silně potlačit nutnost uvádět minulost postav (nebo, pokud je uvedena, zrušit její platnost jako pozadí jednání). V dějinách dramatu najdeme však různé způsoby spojování časových perspektiv a jejich realizace v řeči. Např. v antickém dramatu – různé monology (sbor, hlídač, náčelník sboru), které mají zprostředkovat okolnosti příběhu a události, jež se budou před námi odvíjet; jsou uvedením dávných kořenů přítomných činů.²⁸⁾ Vyprávění, zvláště v různých vstupních monolozích, bývalo častým prostředkem začlenění minulosti – ta byla uvedena jednorázově, mnohdy jako příběh, minulé jednání

hrdinů, a stála tu jako předpoklad a východisko dalšího konání (byla koncipována s ohledem na ně); často už v ní byly zřetelné zárodky budoucího dění a příštích konfliktů.

Uvedení minulosti není vždy závislé jen na monologické formě. Dobrým příkladem opačného postupu je již zmíněné drama Jonsonovo, kde ve vstupních pasážích najdeme dialog (hádku), v němž obě postavy (mistry tři) si vzájemným obviňováním připomínají své minulé činy a vedle charakteristik navíc naznačují směřování konfliktu.

Pro problém vztahu monologičnosti a dialogičnosti je otázka časových dimenzí významná tím, že každé z obou zaměření směřuje více k jedné z časových forem. Vyprávění činí z prosloveného minulost a odvíjení dramatu je vlastně v jistém smyslu analogické. Proti němu stojí bezprostředně přítomná jazyková akce a jednání postav. Vyprávění „zapomíná“ na dialog, interakci (a vlastně i řeči postav, ty zde mají hodnotu především v případech, kdy jsou událostí), koncentruje se na příběh anebo „popis“ situací. Směřuje k ukončení, kdežto dialog se stále znovu stává, neustále se odvíjí a jakoby nemá konce. Hodnota dialogu je v přítomném dění, jakmile se odehraje, ztrácí svou bezprostřední funkci a stává se kořistí děje, který mu již nikdy nevrátí původní podobu. Dialog je pak už něčím vzdáleným a nejistým, ztrácí samostatnost a stává se výpovědí v rámci jiné výpovědi. Je jasné, že výraznost dialogu (jeho ostenativnost) zatlačuje do pozadí prosazování formálních nebo významových prvků vyprávění. Ale ať už tyto jsou v různých dramatech v různé míře zřetelné, přesto se vždy nějak prosazují a mají vliv na naše chápání dramatu.²⁹⁾

Musíme mít stále na paměti, že otázka časovosti má různé podoby podle požadavků vnitřní a vnější komunikace. Např. vyprávění postavy, uvádějící nějaký příběh, se může svou aktuálností stát zdrojem napětí, ať už psychologického nebo symbolického či dějového, a nabývat zpřítomňující funkci. Takové vyprávění, umístěné ve vypjatém dějovém okamžiku, má-li navíc symbolické zabarvení, stane se sice ve vývoji dalších událostí něčím minulým, nicméně může se v budoucnosti stále připomínat (nebo být připomínáno) a tím je stále zpřítomňováno.³⁰⁾